

ТВОРЧИЙ НЕСПОКІЙ НАУКОЗНАВЦЯ

Валентинові Івановичу Онопрієнку – 70!

У квітні 2009 р. виповнилося 70 років докторові філософських наук, професору, завідувачеві відділу методології і соціології науки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України Валентинові Івановичу Онопрієнку, творча діяльність якого протягом десятиліть пов'язана з «Вісником Національної академії наук України».

Валентин Іванович – відомий наукознавець, історик, дослідник методології та соціології науки, автор понад 400 наукових праць, у тому числі 40 книг. Широка ерудиція в галузі соціогуманітарних і природничих наук дозволяє вченому вправно і реалістично відтворювати історію вітчизняного наукознавства, вплітати її в канву сучасності, представляючи широкому загалу сконцентровану мудрість української наукової еліти.

Народився Валентин Іванович 2 квітня 1939 р. в якутському місті Алдан. Працювати пішов у 16 років. Але це не завадило йому закінчити вечірню школу із золотою медаллю і вступити на геологічний факультет Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова. Аспірантура на кафедрі філософії природничих факультетів стала логічним продовженням його старанного навчання. Присвятивши дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук вивченню циклічності геологічних процесів, Валентин Іванович увесь свій аспірантський час провів у геологічних експедиціях від Інституту геології Карельської філії АН СРСР, досліджуючи геологічний щит Балтії.

Упродовж 70–80 рр. Валентин Іванович брав активну участь у діяльності Радянського національного комітету історії і філософії науки, Комісії з історії геології Міжнародної спілки історії та філософії науки, одночасно виступаючи на багатьох конференціях у Мос-

кві, Ленінграді, Новосибірську, Хабаровську, Сиктивкарі, Мінську, Тарту, Ризі. У ці ж роки спільно з відомим українським геологом і методологом науки професором С.А. Морозом він готує і видає нові монографії, підручники і навчальні посібники для вищої школи («Методологія геологічної науки», 1985; «Методологія географічної науки», 1997 та ін.).

Важливою подією у творчій біографії вченого став перехід у 1975 р. на роботу в сектор історії природознавства і техніки Інституту історії АН УРСР, де він продовжив вивчати історію та методологію геологічних наук. Результатом його плідної роботи стали низка ґрунтовних публікацій, монографій, колективних праць і захист докторської дисертації «Методологічний аналіз часового аспекту геологічного дослідження», за яку ВАК СРСР 1992 р. присвоїв йому наукове звання професора за фахом «філософські питання природознавства і техніки», а ВАК Міністерства освіти України – звання професора за фахом «історія науки і техніки».

Запропонована В.І. Онопрієнком методологія геологічних наук концептуально змінила підхід до багатьох актуальних проблем: уточнила процедуру отримання історичного знання в геології; доповнила інструментарій природничої науки методом ретроспекції; висвітлила специфіку генетичних побудов, геологічних теорій, гіпотез, моделей, проблем циклічності; збагатила новою термінологією геологічну мову, формалізувала й математизувала геологічне знання. Піонерський характер мала розроблена ним методологія геологічної картографії («Основи геологічної картографії», 1987), стратиграфії та геохронології («Методологія і понятійний базис геохронології», 1984; «Просторово-часові аспекти стратиграфії», 1988), мінералогії («Мінералогія: минуле, сучасність, майбутнє», 1985).

Розширення наукового кругозору спонукає вченого звернутися до вивчення загальної методології науки, історії та інституалізації наукознавства. 1986 р. Г.М. Добров запрошує В.І. Онопрієнка взяти участь в організації Центру досліджень науково-технічного потенціалу й історії науки АН УРСР і очолити відділ історії техніки.

Валентин Іванович доклав чимало зусиль для систематизації, узагальнення та інтерпретації архівних матеріалів з історії технічних наук, інженерної справи в Україні, становлення системи вищої технічної освіти, організації та розвитку Академії наук України, які згодом були висвітлені в численних авторських публікаціях і колективній монографії Інституту історії НАН України «Історія Академії наук України: 1918–1993». Крім того, він брав участь у створенні та редагуванні таких відомих праць, як «Неорганічне матеріалознавство», «Розвиток будівельної науки і техніки» (3 томи, 1990–1991).

Наприкінці 80-х рр. учений досліджує соціальну історію радянської та української науки, нашої наукової діаспори, висвітлює діяльність репресованих учених, становлення національної науки та вищої освіти, разом із Т.А. Щербань пише моно-

В.І. Онопрієнко

графії «Становлення вищої технічної освіти» (1990) і «Творці нової техніки в УРСР» (1991). Особливу увагу Валентин Іванович приділяє популяризації маловідомого за радянських часів Українського наукового товариства (1907–1921), аналізу його діяльності й творчих здобутків, роз'ясненню ролі в історії української науки.

Окремо варто згадати про дослідження В.І. Онопрієнком біографій українських учених. З-під його пера вийшло 10 книг у «Науково-біографічній серії» РАН у Москві і 2 — у «Науковій думці». Саме його монографії знайомлять українську громадськість із славетними науковцями: Ф.М. Чернишовим, П.А. Тутковським, М.І. Андрусовим, Є.О. Патоном, В.І. Лучицьким, Г.Д. Романовським, Б.Б. Голіциним, О.С. Поварених, К.В. Симаковим, науковими династіями Флоренських і Чирвинських. Численні статті присвячено В.І. Вернадському, М.І. Вавилову, Г.М. Доброву, К.І. Богдановичу, М.Г. Світалю, С.В. Обручову, М.І. Петрову, Є.П. Ковалевському та ін. Завдяки численним першоджерелам, знайденим у бібліотеках і архівах України та зарубіжжя, Валентин Іванович досконало вивчає творчий доробок учених, їхнє місце і роль у науці, вправно вписує їхні постаті в

соціокультурне тло сучасності. «Важливо не канонізувати вчених, а критично осмислювати їхній внесок, показувати, як оцінка їхнього доробку змінюється з часом», — стверджує науковець.

Відділ методології та соціології науки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва Валентин Іванович очолює з 1992 р., зосереджуючи увагу на вивченні проблем трансформації наукової системи України. Багаторічні дослідження в галузі науки України узагальнено в підручнику «Історія української науки. ХІХ—ХХ ст.» (1998), що став переможцем на конкурсі «Трансформація гуманітарної освіти в Україні».

Одним із перших В.І. Онопрієнко досліджує методологічні можливості соціології науки щодо динамізації її взаємин із суспільством. У монографії «Наукове співтовариство: Вступ до соціології науки» (1998) він прослідковує процес інституціоналізації науки, формування мережі наукових організацій і комунікацій, шляхом синтезу нормативної та когнітивної соціології науки обґрунтовує сучасну її концепцію. У цій та багатьох інших роботах учений розкриває механізми функціонування наукового співтовариства, формування цінностей і норм у ньому, роль суперництва і конкуренції, факторів самоорганізації в розвитку наукового знання, природу наукових стереотипів.

Разом із Б.А. Маліцьким, О.М. Надирашвілі, Л.П. Кавуненком, А.О. Савельєвим у 90-і рр. Валентин Іванович виконав великий обсяг соціологічних досліджень в інститутах НАН України, щоб з'ясувати шляхи трансформації Академії, виписати її нові функції за умов становлення незалежної держави, спрогнозувати зміни внутрішніх структур організації та управління, фінансування і структури кадрових ресурсів, розробити й узгодити тематику досліджень, налагодити міжнародну співпрацю.

Працюючи понад чверть століття в структурі НАН України, В.І. Онопрієнко не забуває про необхідність виховувати і навчати молодь, не пориває тісного зв'язку із сис-

темою вищої освіти. Розпочавши свого часу викладацьку діяльність у Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова, він продовжив її в Київському політехнічному інституті, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Київському університеті культури і мистецтв, Київському національному лінгвістичному університеті. Під його науковим керівництвом захищено 3 докторські й 14 кандидатських дисертацій з філософії та історії.

Протягом багатьох років В.І. Онопрієнко є членом спеціалізованих рад із захисту докторських дисертацій в Інституті філософії і Центрі досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України, бере участь у роботі експертної комісії ВАК України з історичних наук, очолює експертну раду 9-го напрямку («Прогнозування науки і освіти») Державного фонду фундаментальних досліджень України. Із 1997 р., коли Міжнародна спілка історії та філософії науки прийняла до своїх лав Національний комітет істориків науки України, Валентина Івановича обрали президентом цієї організації. Одним із результатів роботи комітету стала колективна монографія «Тартуський університет і Україна» (2004).

Плідним для Валентина Івановича був 2008 р., коли побачили світ чотири його книги в Києві та Москві: «Наукознавство: пошук системних ідей», «В.І. Вернадський: Наука. Філософія. Людина», «Чирвинські», «Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві».

Багато років пов'язують Валентина Івановича з нашим журналом, де неодноразово рецензовано його праці, видруковано багато актуальних статей, що не залишають байдужими читачів.

Щирозаочно вітаємо ювіляра і бажаємо йому молодечого неспокою в дослідженні історії науки, юнацької зятятості в обстоюванні своїх наукових поглядів, невичерпної творчої насаги.

Оксана РУЖЕНКОВА
(«Вісник Національної академії наук України»)